

P R Z E G L Ą D Z A C H O D N I O P O M O R S K I
TOM XXIV (LIII) ROK 2009 ZESZYT 2

R O Z P R A W Y I S T U D I A

EUGENIUSZ Z. ZDROJEWSKI
PATRYCJUSZ ZAREBSKI
Koszalin

REGIONALNE ZRÓZNICOWANIE
PROCESÓW MIGRACYJNYCH W POLSCE (1999–2006)

Wstęp

Migracje są obok ruchu naturalnego drugim czynnikiem wywołującym istotne zmiany w poziomie zaludnienia, przestrzennym rozmieszczeniu i różnorodnych strukturach ludności. Jedną z ich charakterystycznych cech jest bezpośredniość i szybkość oddziaływania na dynamikę przemian liczebnych, gęstość zaludnienia i układy strukturalne ludności na określonym terytorium. W pewnych specyficznych warunkach społeczno-gospodarczych i politycznych migracje mogą w znacznie silniejszym stopniu niż ruch naturalny wpływać na wzrost (lub spadek) liczby ludności i określone procesy przemian.

Badania nad procesami migracyjnymi – ze względu na ich różnorodne przyczyny i wielorakie skutki, ich rolę w procesie przemian demograficznych czy zmian w strukturach społeczno-przestrzennych, dużą różnorodność form, kryteriów klasyfikacji, zasięg terytorialny, zmiany rozmiarów i natężenia w czasie – były, są i będą prowadzone przez wielu autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Należą do nich demografowie, socjologowie, ekonomiści, statystycy, geografowie, historycy. Prowadzone dotychczas prace badawcze, zarówno w kraju, jak i za granicą, dotyczyły różnych zakresów czasowych, rozmaitych aspektów ruchu wędrownego, ale także różnorodnych jednostek przestrzennych. W opracowaniach powstających na podstawie tych badań stosunkowo niewiele uwagi poświęcono procesom migracyjnym w aktualnym układzie administracyjnym.

Tymczasem w Polsce dokonała się transformacja ustrojowa, przeprowadzono zasadniczą reformę administracyjną, pogłębianą jest restrukturyzacja gospodarcza, nasz kraj został przyjęty do Unii Europejskiej itd. Wzrasta rola dużych ośrodków miejskich i aglomeracji. Rosną szanse rozwoju układów metropolitalnych, pewne osłabienie procesów rozwojowych obserwujemy wokół dawnych siedzib władz wojewódzkich i ich podregionów. Wszystko to ma istotny wpływ na procesy migracyjne, ich rozmiary, natężenie, główne kierunki i zasięg przepływów terytorialnych ludności. W tej sytuacji rodzi się wiele pytań dotyczących mobilności przestrzennej ludności, różnych aspektów tej mobilności, aktualnej roli migracji wewnętrznych i zagranicznych w kształtowaniu procesów ludnościowych w kraju i w skali funkcjonujących obecnie województw. Oczywiście w jednym opracowaniu o ograniczonych ramach objętościowych trudno udzielić wyczerpujących odpowiedzi na te i wiele innych pytań. Trzeba więc było dokonać wyboru określonych zagadnień i podjąć próbę ich wyjaśnienia.

Podstawowym celem opracowania jest ukazanie wpływu migracji na dynamikę przyrostu rzeczywistego ludności we wszystkich szesnastu obecnych województwach, z zachowaniem podziału na miasto i wieś. Uwzględniono tu jedynie migracje definitywne (stałe) wewnątrz krajowe i zewnętrzne (zagraniczne). Ponieważ w migracjach mamy do czynienia z ruchem dwukierunkowym: napływem (imigracją) na dane terytorium i odpływem (emigracją) z dotychczasowego miejsca zamieszkania, zajęliśmy się tu zarówno przybyszami (ludnością napływową, imigrantami) na obszar wszystkich szesnastu województw, jak i ludnością na stałe opuszczającą dane województwa. Przedmiotem szczególnie wnikliwej analizy stały się migracje netto, tzn. salda migracji. To właśnie ostateczny bilans różnokierunkowych przepływów ludności, jego wielkość i charakter (dodatni lub ujemny) ma bezpośredni wpływ na dynamikę wzrostu (lub spadku) liczebności ludności na określonym terytorium.

Rolę migracji definitywnych w przyroście (ubytku) rzeczywistym ludności przeanalizowano w odniesieniu do wszystkich województw, które funkcjonują w naszym kraju od początku 1999 r. Przyjęte w opracowaniu cezurę czasowe stanowią lata 1999 i 2006. To właśnie od 1999 r. istnieje aktualny podział na województwa, a rok końcowy wyznacza dostępność dokładnych i zweryfikowanych danych statystycznych w czasie przygotowania artykułu do druku. Jest to zasadniczo okres wystarczający do uchwycenia określonych tendencji i wykrycia pewnych prawidłowości.

Jako podstawowe źródło danych statystycznych posłużyły publikacje Głównego Urzędu Statystycznego, zwłaszcza poszczególne edycje „Rocznika Demograficznego”. Wykorzystanie jednorodnego źródła umożliwiło w miarę pogłębioną analizę oraz porównanie określonych zjawisk i procesów w czasie, w przekrojach regionalnych i środowiskowych (miasto, wieś). Najważniejsze dane statystyczne, jak również niezbędne wskaźniki i współczynniki zamieszczono w tabelach; pragnąc uniknąć nadmiernej ich rozbudowy, nie wszędzie uwzględniono poszczególne lata okresu objętego analizą. W kilku tabelach ujęto jedynie lata: początkowy (1999) i końcowy (2006). Jednakże w części tekstowej odniesiono się do wszystkich lat, wskazując przy tym na rok, w którym zaobserwowano wartości ekstremalne.

Opracowanie wykonano przede wszystkim na podstawie danych statystycznych. Ze względu na to w niewielkim zakresie korzystano z bogatej literatury przedmiotu. Ponieważ jednak potencjalnych czytelników może zainteresować interpretacja materiałów źródłowych, uwagi i wnioski dotyczące procesów migracyjnych, dokonano wyboru publikacji, które ujęto w bibliografii zamieszczonej w końcowej części artykułu. Spośród wielu opracowań szczególnie przydatne okazały się niektóre prace Kazimierza Dziewońskiego, Piotra Eberhardta, Andrzeja Gałązki, Andrzeja Gawryszewskiego, Barbary Sakson i Eugeniusza Z. Zdrojewskiego. Podano tam również podstawowe źródła, tj. poszczególne edycje „Rocznika Demograficznego” oraz „Mały Rocznik Statystyczny Polski” za 2007 r.

Taki dobór źródeł i literatury umożliwił zastosowanie metody statystyczno-opisowej i porównawczej. Wykorzystano przy tym szereg prostych wskaźników i współczynników, które pozwoliły na dużą dokładność, wnikliwość analizy i oceny procesów migracyjnych oraz na sformułowanie wielu uwag szczegółowych i uogólnień.

Zmiany natężenia i kierunków migracji w czasie

W ostatniej dekadzie XX w. i na początku kolejnego stulecia w procesach migracyjnych zaszły dość istotne zmiany. Przede wszystkim widocznemu zmniejszeniu uległa ogólna mobilność przestrzenna ludności. W migracjach wewnętrznych obserwujemy wydatny spadek napływu (równy odpływowi). Jeszcze w 1990 r. wyniósł on prawie 530 tys. (dokładnie 529,9 tys.), już w 1998 r.

obniżył się do 417,0 tys., a w 2001 r. spadł do 369,3 tys., tj. do najniższego poziomu w całym okresie powojennym¹.

W tym samym czasie wydatnie zmalał napływ do miast: z 346,0 tys. w 1990 r. do 210,2 tys. w 2001 r. Warto dodać, że jeszcze w 1988 r. wynosił on 503,1 tys., w 1988 r. 404,8 osób.

Również na obszarach wiejskich meldowało się na stałe zamieszkanie coraz mniej ludności. Wystarczy podać, że jeszcze w 1982 r. napływ wynosił ponad 300 tys. (301,5 tys.), w 1989 r. 213,2 tys., a w 2001 r. już tylko 159,1 tys. (por. tab. 1).

Począwszy od 2002 roku, obserwujemy pewien wzrost przestrzennej ruchliwości mieszkańców miast (do 256,0 tys.) i wsi (do 217,5 tys.). Już w tym miejscu trzeba jednak zaznaczyć, iż ten ostatni rok uwzględniony w badaniu wyróżnia się szczególnym nasileniem migracji, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części opracowania.

Bardzo istotnym zmianom uległy podstawowe kierunki przemieszczeń. Były one na tyle głębokie, że wskutek migracji wewnętrznych miasta zaczęły tracić ludność, a na obszarach wiejskich następował przyrost wędrowny (tab. 1 i 2). Dominujący wcześniej strumień przepływów ze wsi do miast uległ odwróceniu. Można to również prześledzić na przykładzie migracji wewnątrzwojewódzkich (tab. 5). Owszem, pewien wzrost wykazały wędrowniki ludności z miast do innych miast, ale jednocześnie wydatnie wzrósł przepływ z miast na wieś, przy równoczesnym spadku przemieszczeń ze wsi do innych wsi (poza obręb granic poszczególnych gmin). Jeszcze w 1991 r. ujemne saldo dla wsi wyniosło -106,4 tys., w następnym roku -85,7 tys., w 2002 r. już +4,2 tys. osób. W kolejnych latach przyrost migracyjny ludności wynosi po kilkadziesiąt tysięcy osób.

Tę prawidłowość dostrzegamy również w dłuższych przedziałach czasowych. Przykładowo, w latach 1996–2000 saldo migracji wewnętrznych w miastach było dodatnie i wyniosło +46,3 tys., a w następnym pięcioleciu zmieniło swój znak na ujemny i wyniosło -128,7 tys. osób².

---

¹ „Rocznik Demograficzny” 2007, s. 29–35.

² „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2007, s. 131.

Tabela 1

Migracje wewnętrzne i zagraniczne w Polsce (w tys.)

Lata	Migracje wewnętrzne			Migracje zagraniczne			Ogólne saldo migracji
	napływ	odpływ	saldo	imigracja	emigracja	saldo	
Ogółem							
1999	432,4	432,4	x	7,5	21,5	-14,0	-14,0
2000	394,1	394,1	x	7,3	27,0	-19,7	-19,7
2001	369,3	369,3	x	6,6	23,3	-16,7	-16,7
2002	403,6	403,6	x	6,6	24,5	-17,9	-17,9
2003	430,5	430,5	x	7,0	20,8	-13,8	-13,8
2004	432,6	432,6	x	9,5	18,9	-9,4	-9,4
2005	422,8	422,8	x	9,3	22,2	-12,9	-12,9
2006	473,5	473,5	x	11,0	47,0	-36,0	-36,0
Miasta							
1999	241,4	238,6	2,8	5,5	18,2	-12,7	-9,9
2000	221,3	225,5	-4,2	5,1	21,5	-16,4	-20,6
2001	210,2	216,7	-6,5	4,7	18,1	-13,4	-19,9
2002	225,7	243,3	-17,6	4,6	19,0	-14,4	-32,0
2003	235,7	266,1	-30,4	4,9	15,7	-10,8	-41,2
2004	229,5	271,1	-41,6	6,7	13,8	-7,1	-48,7
2005	230,4	263,0	-32,6	6,6	17,1	-10,5	-43,1
2006	256,0	291,1	-35,1	7,9	34,1	-26,2	-61,3
Wieś							
1999	191,0	193,8	-2,8	2,0	3,3	-1,3	-4,1
2000	172,8	168,6	4,2	2,2	5,5	-3,3	0,9
2001	159,1	152,6	6,5	1,9	5,2	-3,3	3,2
2002	177,9	160,3	17,6	2,0	5,5	-3,5	14,1
2003	194,8	164,4	30,4	2,1	5,1	-3,0	27,4
2004	203,1	161,5	41,6	2,8	5,0	-2,2	39,4
2005	192,4	159,8	32,6	2,7	5,1	-2,4	30,2
2006	217,5	182,4	35,1	2,9	12,8	-9,9	25,2

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2007, s. 30–35.

Tabela 2

Migracje wewnętrzne według kierunków na 1000 ludności

Lata	Napływ			Odływ			Saldo migracji		
	ogółem	do miast	na wieś	ogółem	z miast	ze wsi	ogółem	miasta	wieś
1999	11,2	10,2	12,8	11,2	10,1	13,0	x	0,1	-0,2
2000	10,2	9,3	11,6	10,2	9,5	11,3	x	-0,2	0,3
2001	9,6	8,8	10,7	9,6	9,1	10,3	x	-0,3	0,4
2002	10,5	9,6	12,1	10,5	10,4	10,9	x	-0,8	1,2
2003	11,3	10,1	13,2	11,3	11,3	11,1	x	-1,2	2,1
2004	11,3	9,8	13,7	11,3	11,6	10,9	x	-1,8	2,8
2005	11,1	9,9	13	11,1	11,3	10,8	x	-1,4	2,2
2006	12,4	11,0	14,7	12,4	12,5	12,3	x	-1,5	2,4

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. 341; tamże, 2001, s. 342; tamże, 2002, s. 316; tamże, 2003, s. 354; tamże, 2004, s. 418; tamże, 2005, s. 422; tamże, 2006, s. 428; tamże, 2007, s. 420.

Migracje wewnętrzne

Przez wiele lat wielkość migracji wewnętrznych malała, ale gwałtowne zahamowanie zaznaczyło się trzykrotnie: w okresie kryzysu gospodarki i budownictwa mieszkaniowego, zapoczątkowanego w końcu lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, w drugiej połowie lat osiemdziesiątych oraz na przełomie XX i XXI w. Spadek liczebności migracji został powstrzymany dopiero w 2002 r. Niemal jednocześnie nastąpiła zmiana głównego kierunku przemieszczeń. Bardziej szczegółowe analizy przestrzenne wykazują, że ruchy te są związane z przenoszeniem się lepiej sytuowanych rodzin z wielkomiejskich bloków mieszkalnych do własnych domów jednorodzinnych, budowanych na atrakcyjnych obszarach wiejskich w pobliżu wielkich miast lub na obszarach sprzyjających rozwojowi turystyki.

Szczegółowa analiza napływu, odpływu i salda międzywojewódzkich przepływów ludności wykazuje, że tylko kilka regionów uzyskuje rezultat dodatni (tab. 3). W 1999 r. były to kolejno województwa: mazowieckie, pomorskie, małopolskie i wielkopolskie. W 2006 r. do tej grupy regionów dołączyło z niewielkim saldem dodatnim województwo dolnośląskie. Pozostałe województwa miały i nadal wykazują ubytki migracyjne ludności. Pewien wzrost intensywno-

ści przemieszczeń terytorialnych znajduje odzwierciedlenie w poziomie obrotu migracyjnego. Jednakże zarówno po stronie napływu, jak i odpływu odnotowano mniej niż 500 tys. zameldowań na pobyt stały bądź wymeldowań i przeniesienia się do innych miast lub gmin wiejskich.

Analizując dane statystyczne zawarte w tabeli 3, zauważamy, iż najwięcej osób przybywa na pobyt stały do województw: mazowieckiego, śląskiego i wielkopolskiego, które należą do najludniejszych regionów w kraju. Relatywnie najmniej przybyszów rejestrowano w województwach: opolskim, świętokrzyskim, podkarpackim i lubuskim. Analogiczny rozkład liczb stwierdzamy wśród ludności opuszczającej te województwa. Istotna różnica między nimi polega jednak na tym, że w jednych napływ przewyższa odpływ i w związku z tym uzyskują one salda dodatnie (mazowieckie, wielkopolskie), w innych zaś (np. w śląskim) stwierdzamy sytuację odwrotną, a więc salda ujemne. Niemal zrównoważone bilanse przemieszczeń (ludności napływowej i odpływowej) widzimy w województwach lubuskim i opolskim.

W związku ze zmianą omówionych wyżej kierunków przepływów radykalnemu zmniejszeniu uległa liczba województw, w których miasta uzyskiwały dodatnie salda. W 1990 r. miasta w sześciu województwach miały salda dodatnie, a w 2006 r. – tylko jedno (mazowieckie; tab. 3). W pozostałych regionach miasta traciły ludność na rzecz obszarów wiejskich.

Odmienne przedstawiała się sytuacja na obszarach wiejskich. Zmiany w kierunkach przepływów doprowadziły do tego, że wzrosła liczba województw, w których migracje netto na wsi wykazywały wzrost w tym samym okresie z sześciu do trzynastu województw. Tylko w trzech województwach, tj. lubuskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim, nadal notowano ubytek migracyjny.

Zasadniczo utrwały się zasięgi wędrówek prowadzących do zmian stałego miejsca zamieszkania. Większość wędrujących przenosiła się przede wszystkim na niewielkie odległości, niejako po sąsiedzku. Proces ten przedstawiono na przykładzie województwa zachodniopomorskiego (tab. 4). Okazało się, że zarówno w roku 1999, jak i w 2006 najwięcej ludności przybyło na jego obszar z województw: pomorskiego, wielkopolskiego i lubuskiego, a stosunkowo najmniej – z podlaskiego, opolskiego i podkarpackiego.

Nieco odmiennie ukształtowały się zasięgi (odległości) odpływu ludności z województwa zachodniopomorskiego, co należy odnieść zwłaszcza do minimalnych liczb migrantów. W 1999 r. relatywnie najwięcej ludności wybyło do

województw: wielkopolskiego, pomorskiego i lubuskiego, a najmniej – do opolskiego, podlaskiego i świętokrzyskiego.

Tabela 3

Migracje wewnętrzne według województw

Województwa	Napływ		Odpływ		Saldo	
	1999	2006	1999	2006	1999	2006
1	2	3	4	5	6	7
Polska	432 434	473 548	432 434	473 548	x	x
Dolnośląskie	33 464	38 494	33 747	38 090	-283	+404
Kujawsko-pomorskie	25 107	27 019	25 351	27 642	-244	-623
Lubelskie	36 742	24 633	29 776	29 793	+6966	-5 160
Lubuskie	12 929	14 491	13 188	15 018	-259	-527
Łódzkie	24 538	26 198	25 752	27 969	-1214	-1 771
Małopolskie	32 084	34 225	30 140	30 916	+1944	+3 309
Mazowieckie	61 496	79 901	54 769	63 633	+6727	+16 268
Opolskie	12 010	11 140	12 032	11 977	-22	-837
Podkarpackie	21 160	20 827	22 688	22 734	-1528	-1 907
Podlaskie	15 336	13 738	16 418	15 732	-1082	-1 994
Pomorskie	27 806	34 107	25 686	31 766	+2120	+2 341
Śląskie	47 174	46 718	47 567	50 386	-393	-3 668
Świętokrzyskie	13 896	12 698	16 191	15 493	-2295	-2 795
Warmińsko-mazurskie	18 058	18 778	20 056	21 906	-1998	-3 128
Wielkopolskie	39 029	47 451	37 237	45 035	+1792	+2 416
Zachodniopomorskie	21 405	23 130	21 838	24 458	-433	-1 328
Miasta	241 454	256 048	238 662	291 136	+2792	-35 088
Dolnośląskie	19 957	21 699	21 662	25 701	-1705	-4 002
Kujawsko-pomorskie	13 686	12 363	12 310	15 569	+1376	-3 206
Lubelskie	12 192	10 298	11 902	14 961	+290	-4 663
Lubuskie	7 346	7 857	7 548	9 141	-202	-1 284
Łódzkie	13 031	12 979	13 293	16 748	-262	-3 769
Małopolskie	14 136	15 478	15 279	17 143	-1143	-1 665
Mazowieckie	37 065	50 146	30 410	40 383	+6655	+9 763
Opolskie	5 600	5 253	6 223	6 820	-623	-1 567
Podkarpackie	8 280	8 216	9 328	10 739	-1048	-2 523
Podlaskie	9 190	7 507	7 480	8 691	+1710	-1 184
Pomorskie	17 782	20 070	16 692	21 532	+1090	-1 462
Śląskie	34 075	32 820	37 827	40 866	-3752	-8 046
Świętokrzyskie	5 639	4 831	6 817	7 835	-1178	-3 004
Warmińsko-mazurskie	10 152	10 265	9 927	11 979	+225	-1 714
Wielkopolskie	20 306	22 820	18 953	26 535	+1353	-3 715
Zachodniopomorskie	13 017	13 446	13 013	15 493	+4	-2 047

1	2	3	4	5	6	7
Wies	190 980	217 500	193 772	182 412	-2792	+35 088
Dolnośląskie	13 507	16 795	12 085	12 389	+1422	+4 406
Kujawsko-pomorskie	11 421	14 656	13 041	12 073	-1620	+2 583
Lubelskie	14 550	14 335	17 874	14 832	-3324	-497
Lubuskie	5 583	6 634	5 640	5 877	-57	+757
Łódzkie	11 507	13 219	12 459	11 221	-952	+1 998
Małopolskie	17 948	18 747	14 861	13 773	+3087	+4 974
Mazowieckie	24 431	29 755	24 359	23 250	+72	+6 505
Opolskie	6 410	5 887	5 809	5 157	+601	+730
Podkarpackie	12 880	12 611	13 360	11 995	-480	+616
Podlaskie	6 346	6 231	8 938	7 041	-2592	-810
Pomorskie	10 024	14 037	8 994	10 234	+1030	+3 803
Śląskie	13 099	13 898	9 740	9 520	+3359	+4 378
Świętokrzyskie	8 257	7 867	9 374	7 658	-1117	+209
Warmińsko-mazurskie	7 906	8 513	10 129	9 927	-2223	-1 414
Wielkopolskie	18 723	24 631	18 284	18 500	+439	+6 131
Zachodniopomorskie	8 388	9 684	8 825	8 965	-437	+719

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. XLX–XLIII; tamże, 2007, s. 38–39.

W 2006 r. najwięcej dawnych mieszkańców Zachodniopomorskiego przeniosło się do województw: pomorskiego (940 osób), wielkopolskiego (837) i lubuskiego (610), a najmniej do podlaskiego (82 osoby), opolskiego (94), podkarpackiego (106) i świętokrzyskiego (116)³.

Tabela 4

Migracje wewnętrzne według poprzedniego i obecnego województwa zamieszkania

Województwo obecnego zamieszkania i lata	Najwięcej przybyło z województw:				Najmniej przybyło z województw:		
	zachodniopomorskiego	pomorskiego	wielkopolskiego	lubuskiego	podlaskiego	opolskiego	podkarpackiego
Zachodniopomorskie							
1999	15 226	998	876	666	88	102	125
2006	17 590	940	837	610	82	94	106

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. 342–343; tamże, 2007, s. 422–423.

³ „Rocznik Demograficzny” 2007, s. 422–423.

Z danych w tabeli 4 wynika ponadto, że zarówno w roku 1999, jak i 2006 zdecydowanie najwięcej ludności przybyło na obszar województwa zachodniopomorskiego z innych gmin i miast tego samego regionu. Oznacza to, iż większość mieszkańców, zmieniając wcześniejsze miejsca zamieszkania, przenosi się do innych gmin tego samego województwa, co określamy mianem migracji wewnątrzwojewódzkich.

Analizując ten typ ruchu wędrowkowego ludności według czterech podstawowych kierunków, dostrzegamy już wcześniej zauważoną prawidłowość (tab. 5). W obu latach uwzględnionych w tabeli relatywnie najwięcej ludności w skali całego kraju przenosi się z miast na wieś. Drugie miejsce w 2006 r. zajęły przemieszczenia z miast do miast (wcześniej tę pozycję zajmowały przeprowadzki ze wsi do miast). Na trzecim miejscu znajdują się ostatnio przeniesienia ze wsi do miast, a najmniej uczęszczanym kierunkiem są migracje definitywne ze wsi na teren wsi innych gmin.

Taka kolejność kierunków nie ma charakteru powszechnego, a właściwie typowa jest tylko dla kilku województw (dolnośląskie, mazowieckie, pomorskie, wielkopolskie). W niektórych województwach (np. w podkarpackim, warmińsko-mazurskim) nadal dominuje kierunek przemieszczeń ze wsi do miast, w innych – z miast do miast (śląskie). W kilku województwach najmniej uczęszczane nie są wcale kierunki przemieszczeń ze wsi do wsi, lecz z miast do innych miast, np. w kujawsko-pomorskim, lubelskim, małopolskim, opolskim, podkarpackim, świętokrzyskim. Jeszcze inny układ terytorialnych wędrowek obserwujemy w województwie zachodniopomorskim, w którym drugą pozycję zajmują przemieszczenia ze wsi do miast; podobnie jest w kujawsko-pomorskim, lubelskim, lubuskim, łódzkim, opolskim, wielkopolskim.

Wskutek tak urozmaiconych konfiguracji pewnemu zróżnicowaniu ulegają migracje netto. Zmiany znaków sald są wyłącznie jednokierunkowe, tzn. z dodatnich na ujemne. W niektórych województwach utrzymały się wprawdzie salda dodatnie, lecz ich wartości uległy wydatnemu obniżeniu – np. w podlaskim (z +2057 w 1999 r. do +298 w ostatnim roku), a także w warmińsko-mazurskim (tab. 5).

Tam, gdzie wcześniej (tzn. w 1999 r.) salda migracji wewnątrzwojewódzkich były już ujemne, w okresie do 2006 r. uległy one powiększeniu, np. w województwach: dolnośląskim, małopolskim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, śląskim i wielkopolskim. Jest rzeczą charakterystyczną, że w ani jednym

województwie nie nastąpiło zjawisko odwrotne, tzn. zmiana ujemnego znaku salda na dodatni.

Pełna ocena zjawiska migracji jest bardzo utrudniona, ponieważ oficjalna statystyka nie jest w stanie zarejestrować wszystkich przemieszczeń ludności wewnątrz kraju i w wymianie międzynarodowej. W tej sytuacji warto się posłużyć uśrednionymi danymi dla dłuższego okresu, które zapewniają bardziej wiarygodny obraz przestrzennego zróżnicowania. Takie obliczenia dla pięciolecia 2002–2006 wykonał Andrzej Gałązka⁴; poniżej prezentujemy je w skróconej formie.

Podsumowując ten rozdział, warto przytoczyć województwa o największym i najmniejszym napływie oraz odpływie w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców. Wartości tego współczynnika wskazują, iż zróżnicowanie poziomu migracji w skali województw jest znaczne.

W latach 2002–2006 średniorocznie najmniejszy napływ ludności (poniżej 10 osób) odnotowano w województwach świętokrzyskim (9,92) i podkarpackim (9,93). Niewiele wyższe wartości tego miernika stwierdzono w województwach: śląskim (10,01), małopolskim (10,46) i opolskim (10,69). W tym samym okresie najintensywniejszy napływ występował w województwie mazowieckim (19,75 osób), przy średniej krajowej wynoszącej 13,63. Rezultat przekraczający średnią krajową osiągnęły ponadto województwa: wielkopolskie (15,90), dolnośląskie (15,66), pomorskie (15,48), łódzkie (14,46), lubuskie (14,37) i zachodniopomorskie (13,66).

Z kolei województwa o względnie najniższym poziomie dopływu w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców to: małopolskie (9,45), śląskie (10,79), podkarpackie (10,84) i opolskie (11,49), podczas gdy średnia krajowa wynosiła 13,63. Stosunkowo najintensywniejszy odpływ w ramach migracji wewnętrznych odnotowano w województwach: mazowieckim (16,6), dolnośląskim (15,52), warmińsko-mazurskim (15,35), wielkopolskim (15,18), łódzkim (15,15), lubuskim (14,89) i zachodniopomorskim (14,45).

---

⁴ A. Gałązka, *Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce w 2006 r. na tle przemian okresu 2002–2006*. W: *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2006–2007*. Warszawa 2007, s. 166–169.

Tabela 5

Migracje wewnątrzwojewódzkie według kierunków i województw

Województwa i lata		Ogółem	Kierunki migracji				Saldo migracji wewnątrz województw w miastach
			ze wsi do miast	z miast na wieś	z miast do miast	ze wsi na wieś	
Polska	1999	320 037	85 983	87 672	79 120	67 262	-1 689
	2006	360 200	87 518	125 275	88 335	59 072	-37 757
Dolnośląskie	1999	25 053	6 403	7 637	7 489	3 524	-1 234
	2006	29 831	7 292	11 510	7 951	3 078	-4 218
Kujawsko-pomorskie	1999	18 839	6 180	5 231	3 148	4 280	+949
	2006	21 835	5 826	9 048	3 139	3 822	-3 222
Lubelskie	1999	21 992	6 910	5 208	2 772	7 102	+1 702
	2006	20 602	5 518	7 069	2 526	5 489	-1 551
Lubuskie	1999	8 705	2 850	2 792	1 740	1 323	+58
	2006	10 530	3 163	4 017	2 045	1 305	-854
Łódzkie	1999	18 299	5 284	5 107	3 756	4 152	+177
	2006	20 417	5 170	7 650	4 898	2 699	-2 480
Małopolskie	1999	23 091	5 114	7 798	3 350	6 729	-2 584
	2006	24 643	5 429	9 374	3 809	6 031	-3 945
Mazowieckie	1999	43 738	11 531	11 284	12 386	8 537	+247
	2006	53 227	12 175	16 915	16 293	7 844	-4 740
Opolskie	1999	8 323	2 386	2 676	1 178	2 083	-290
	2006	8 315	2 385	3 037	1 263	1 630	-652
Podkarpackie	1999	16 912	4 567	4 704	1 599	6 042	-137
	2006	17 054	4 425	5 568	1 862	5 199	-1 143
Podlaskie	1999	12 401	5 162	3 105	2 099	2 035	+2 057
	2006	11 202	4 036	3 738	1 939	1 489	+298
Pomorskie	1999	19 795	4 222	5 014	7 410	3 149	-792
	2006	25 699	5 012	8 774	8 336	3 577	-3 762
Śląskie	1999	34 525	4 975	8 106	18 418	3 026	-3 131
	2006	37 686	4 995	9 510	20 330	2 847	-4 519
Świętokrzyskie	1999	10 025	2 894	2 877	1 006	3 248	+17
	2006	9 391	2 491	3 501	902	2 497	-1 010
Warmińsko-mazurskie	1999	13 046	4 641	3 415	2 385	2 605	+1 226
	2006	14 412	5 084	4 743	2 338	2 247	+341
Wielkopolskie	1999	30 067	8 219	8 381	6 284	7 183	-162
	2006	37 766	9 362	14 651	7 167	6 586	-5 289
Zachodniopomorskie	1999	15 226	4 545	4 337	4 100	2 244	+208
	2006	17 590	5 155	6 166	4 337	1 932	-1 011

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. 350; tamże, 2007, s. 431.

W pozostałych regionach wartość tego miernika wahała się od 12,11 w świętokrzyskim do 14,42 w pomorskim.

Porównując intensywność napływu i odpływu ludności w skali regionalnej, zauważa się, iż w większości województwa relatywnie szybciej rozwijające się pod względem gospodarczym mają największy udział w ruchu ludności. Z kolei województwa rozwijające się stosunkowo słabiej partycypują przeważnie w mniejszym stopniu w mobilności przestrzennej ludności.

Porównując nasilenie rejestrowanego napływu i odpływu z ostatnich lat (2005, 2006) ze średnimi dla pięciolecia 2002–2006, stwierdza się postępującą intensyfikację tego zjawiska. Można to tłumaczyć utrwaleniem się nowo wytworzonych struktur społeczno-gospodarczych i przestrzennych. Oznacza to, iż znacząca część nieformalnych migrantów osiąga stabilizację życiową i stopniowo w sposób definitywny zmienia miejsce swego zamieszkania, dostosowując je do miejsca pracy.

Migracje zagraniczne

Na ostateczny bilans mobilności przestrzennej, a także na zmiany w rozmieszczeniu i strukturach ludności, istotny wpływ wywierają migracje zagraniczne. Polska od wielu już lat wykazuje salda ujemne, co oznacza, iż rozmiary emigracji przewyższają imigrację.

Analiza rozmiarów rejestrowanych migracji zagranicznych w Polsce ma dość ograniczoną wartość poznawczą. Uwagę tę należy odnieść w szczególności do ostatnich trzech lat (2004–2006), kiedy to obywatele polscy uzyskali dostęp do rynków pracy na terenie wielu państw Unii Europejskiej. Z obserwacji ruchu transgranicznego wynika, że wiele wyjazdów Polaków do pracy poza granice kraju, niekiedy na dłuższy czas, nie jest nawet rejestrowanymi migracjami czasowymi. Zastrzeżenia te potwierdzają wyniki ostatniego spisu powszechnego oraz nowsze szacunki. Podczas spisu ludności z 2002 r. ustalono, że w maju tegoż roku dłużej niż dwa miesiące przebywało za granicą 786,1 tys. obywateli polskich⁵. Aktualnie według różnych szacunków w krajach Unii Europejskiej pracuje około 2 mln Polaków⁶.

---

⁵ E.Z. Zdrojewski, *Przemiany ludnościowe w województwach nadmorskich polskich*. „Roczniki Socjologii Morskiej” 16 (2004), s. 66.

⁶ A. Gawryszewski, *Zmiany w rozmieszczeniu, ruchu naturalnym, migracjach i strukturze ludności Polski, 1918–2005*. „Przegląd Geograficzny 2007, z. 3–4, s. 481.

Dostępne dane statystyczne o migracjach zagranicznych zestawiono w tabelach 6 i 7. Obserwacja migracji zagranicznych dostarcza m.in. informacji o atrakcyjności pewnych obszarów Polski jako docelowych dla migrantów. Ponadto informuje ona o obszarach na terenie kraju, w których mieszkańcy mają specyficzne powiązania zagraniczne, ułatwiające im emigrację, czyli rejestrowany stały pobyt za granicą.

Imigracja zagraniczna na pobyt stały przez dziesięciolecia (od 1963 do 1990 r.) utrzymywała się na względnie stabilnym i niskim poziomie 0,9–2,6 tys. osób rocznie. Znaczący, bo prawie dwukrotny wzrost do (5 tys.) odnotowano dopiero w 1991 r. Odtąd poziom ten oscyluje w granicach 5,9–9,5 tys., a w 2006 r. osiągnął prawie 11 tys. osób.

Ostatni raz dodatnie saldo (+6,2 tys. osób) w przemieszczeniach między państwowych Polska uzyskała w 1959 r., kiedy to liczba imigrantów przewyższyła zbiorowość emigrantów. Odtąd stale już mamy do czynienia z sytuacją odwrotną, przy czym w całym tym okresie najniższy poziom emigracji (9,6 tys.) zanotowano w 1975 r., a najwyższy (47 tys.) w 2006 r. Wiele razy więc emigracja przewyższała imigrację dziesięcio-, a nawet dwudziestokrotnie (w 1987 r.). Taki układ przemieszczeń międzynarodowych przynosi oczywiście ubytki migracyjne ludności Polski.

Ta sama prawidłowość dotyczy wszystkich województw. W 1999 r. tylko jedno z nich (mazowieckie) miało niewielkie saldo dodatnie, a w 2006 r. wszystkie województwa wykazywały już salda ujemne (tab. 6). Największe rozmiary imigracji (przekraczające 1000 osób) widzimy ostatnio w województwach: mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i małopolskim, najmniejsze – w świętokrzyskim (216 osób) i lubelskim (270 osób).

Wyjazdy na stałe do innych państw charakteryzują znacznie większe liczby, a ogólna liczebność emigrantów w 2006 r. wyniosła prawie 47 tys. osób. Skrajne wielkości zauważamy w województwach świętokrzyskim (904 osoby) i śląskim (aż 9865 osób). Salda w pozostałych województwach, stanowiące różnicę między imigracją a emigracją, wahają się od –474 (zachodniopomorskie) do –8521 osób (śląskie). Wielkości te świadczą więc o wspomnianych wyżej: atrakcyjności i specyficznych rodzinnych powiązaniach.

W tabeli 6 przedstawiono też składniki międzynarodowych migracji oraz końcowe ich rezultaty. Ograniczamy się tu jedynie do ukazania ekstremalnych wielkości w odniesieniu do 2006 r. Otóż w miastach imigracja wykazuje rozpię-

tość od 150 osób w Świętokrzyskiem do ponad tysiąca w Mazowieckiem (1190) i Śląskiem (1031), a emigracja – od 659 w województwie świętokrzyskim do 7993 osób w śląskim. Na skutek takiego rozkładu imigracji i emigracji migracje netto wykazują zróżnicowanie regionalne od –494 osób w województwie zachodniopomorskim do –6962 osób w śląskim.

Na obszarach wiejskich skala zróżnicowania jest znacznie mniejsza. Rozmiary imigracji wahają się między 61 osobami w województwie kujawsko-pomorskim a 436 osobami w opolskim. W 2006 r. najniższe rozmiary (83 osoby) emigracja wykazała w Zachodniopomorskim, najwyższe zaś (2519) w województwie opolskim. Jeszcze w 1999 r. osiem województw uzyskało salda dodatnie; w 2006 r. tylko obszary wiejskie województwa zachodniopomorskiego wykazują +20 osób, natomiast wszystkie pozostałe mają wyniki ujemne: od –86 osób w województwie podlaskim do –2083 w opolskim.

Bardziej wiarygodne i łatwiej porównywalne są uśrednione wielkości poziomu nasilenia migracji zagranicznych w dłuższych okresach, które dla województw ogółem wykonał cytowany wyżej Andrzej Gałązka. Na podkreślenie zasługuje to, że w latach 2002–2006 poziom napływu i odpływu był kilkadziesiąt razy mniejszy aniżeli w przypadku migracji wewnętrznych.

Otóż relatywnie najwyższe rozmiary imigracji w tym okresie w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców wykazały województwa: opolskie (0,75), lubuskie (0,34), małopolskie (0,33) i podkarpackie (0,30), przy średniej krajowej wynoszącej 0,23. Minimalne wartości tego miernika zauważamy w województwach łódzkim i wielkopolskim (po 0,10) oraz w lubelskim i świętokrzyskim (po 0,11). Dwa województwa (śląskie i warmińsko-mazurskie) uzyskały po 0,22‰, a więc wynik równy średniej krajowej, zachodniopomorskie zaś było bardzo zbliżone do tej wartości (0,23‰). Najwyższe rozmiary imigracji wykazały województwa przygraniczne. We wszystkich regionach (z wyjątkiem województwa opolskiego, które stanowiło ewenement) przybysze z zagranicy stanowili znikome odsetki w stosunku do ogólnych liczb ludności.

Wyższy poziom charakteryzował emigrację. Najwyższe wartości tego miernika występowały w województwach zachodnich i północnych, tj. w pomorskim (0,93), warmińsko-mazurskim (0,91) i dolnośląskim (0,82), lecz ewenementem w tej grupie są: opolskie (4,01) i śląskie (1,67). Średnia krajowa w 2006 r. wynosiła 0,7‰. Najniższy poziom nasilenia emigracji wystąpił w tzw. województwach „środkowych” kraju, tj. w mazowieckim (0,15), łódz-

kim (0,23) i świętokrzyskim (0,23), a ponadto w lubelskim (0,24). Niewiele wyższą wartość wskaźnika wykazuje województwo wielkopolskie (0,43%). Interesujące nas zachodniopomorskie uzyskało 0,46%.

Tabela 6

Migracje zagraniczne według województw

Województwa	Imigracja		Emigracja		Saldo	
	1999	2006	1999	2006	1999	2006
1	2	3	4	5	6	7
Polska	7 525	10 802	21 536	46 936	-14 011	-36 134
Dolnośląskie	756	1 171	1 946	5 201	-1 190	-4 030
Kujawsko-pomorskie	244	396	821	2 360	-577	-1 964
Lubelskie	155	270	240	1 703	-85	-1 433
Lubuskie	277	430	424	1 497	-147	-1 067
Łódzkie	283	324	393	1 462	-110	-1 138
Małopolskie	831	1 161	1 115	3 178	-284	-2 017
Mazowieckie	1 069	1 362	756	2 185	+313	-823
Opolskie	581	831	2 742	4 792	-2 161	-3 961
Podkarpackie	476	717	527	2 800	-51	-2 083
Podlaskie	212	394	304	1 238	-92	-844
Pomorskie	743	752	1 735	4 027	-992	-3 275
Śląskie	932	1 344	8 702	9 865	-7 770	-8 521
Świętokrzyskie	139	216	222	904	-83	-688
Warmińsko-mazurskie	292	423	644	2 350	-352	-1 927
Wielkopolskie	250	403	314	2 392	-64	-1 989
Zachodniopomorskie	285	608	651	1 082	-366	-474
Miasta	5 511	7 900	18 174	34 081	-12 663	-26 181
Dolnośląskie	598	946	1 799	3 895	-1 201	-2 949
Kujawsko-pomorskie	174	335	729	1 789	-555	-1 454
Lubelskie	83	156	210	1 061	-127	-905
Lubuskie	199	293	360	1 073	-161	-780
Łódzkie	246	246	385	1 226	-139	-980
Małopolskie	550	735	872	2 007	-322	-1 272
Mazowieckie	944	1 190	715	1 863	+229	-673
Opolskie	225	395	1 406	2 273	-1 181	-1 878
Podkarpackie	275	414	375	1 726	-100	-1 312
Podlaskie	153	283	268	1 041	-115	-758
Pomorskie	598	622	1 566	3 111	-968	-2 489
Śląskie	734	1 031	8 007	7 993	-7 273	-6 962
Świętokrzyskie	97	150	178	659	-81	-509
Warmińsko-mazurskie	210	293	495	1 690	-285	-1 397
Wielkopolskie	198	306	235	1 775	-37	-1 469
Zachodniopomorskie	227	505	574	999	-347	-494

1	2	3	4	5	6	7
Więś	2 014	2 902	3 362	12 855	-1 348	-9 953
Dolnośląskie	158	225	147	1 306	+11	-1 081
Kujawsko-pomorskie	70	61	92	571	-22	-510
Lubelskie	72	114	30	642	+42	-528
Lubuskie	78	137	64	424	+14	-287
Łódzkie	37	78	8	236	+29	-158
Małopolskie	281	426	243	1 171	+38	-745
Mazowieckie	125	172	41	322	+84	-150
Opolskie	356	436	1 336	2 519	-980	-2 083
Podkarpackie	201	303	152	1 074	+49	-771
Podlaskie	59	111	36	197	+23	-86
Pomorskie	145	130	169	916	-24	-786
Śląskie	198	313	695	1 872	-497	-1 559
Świętokrzyskie	42	66	44	245	-2	-179
Warmińsko-mazurskie	82	130	149	660	-67	-530
Wielkopolskie	52	97	79	617	-27	-520
Zachodniopomorskie	58	103	77	83	-19	+20

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. XLII; tamże, 2007, s. 38–39.

Podobnie jak w przypadku migracji wewnętrznych, również w poziomie nasilenia rejestrowanych migracji zagranicznych obserwuje się intensyfikację tego procesu, zwłaszcza po stronie emigracji. W 2006 r. obszarami o wyraźnie zaznaczającym się charakterze emigracyjnym stały się nie tylko regiony przygraniczne, lecz również województwa położone w centrum kraju. Najprawdopodobniej świadczy to o postępującej stabilizacji części emigrantów za granicą, co definitywnie prowadzi do zmiany starego miejsca zamieszkania.

Analizie poddano też podstawowe kierunki migracji zagranicznych (tab. 7). Imigranci to przede wszystkim wcześniejsi mieszkańcy krajów europejskich, głównie Niemiec i Wielkiej Brytanii. Na trzecim miejscu znalazła się Ukraina, skąd na stałe przybyły 682 osoby, na czwartym – Włochy (387), na piątym – Francja (356 osób). Wśród przybyszów z innych kontynentów są głównie imigranci ze Stanów Zjednoczonych (1470) i Kanady (341 osób) oraz z Australii (138 osób). Warto zauważyć, że imigracja z Wielkiej Brytanii przewyższyła liczbę przybyszów ze Stanów Zjednoczonych.

Tabela 7

Migracje zagraniczne ludności na pobyt stały według kontynentów

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Imigracja						
Ogółem	7 331	6 625	6 587	7 048	9495	9 364	10 802
Europa	4 737	4 509	4 413	4 498	6536	6 906	8 270
w tym UE (15 krajów)	3 845	3 448	3 575	3 503	4261	4 710	6 415
w tym:							
Niemcy	2 494	2 177	2 335	2 261	2697	2 823	3 227
Wielka Brytania	256	246	208	261	313	468	1 592
w tym UE (25 krajów)	x	x	x	x	4451	4 892	6 531
Azja	732	509	548	703	893	572	388
Afryka	120	99	44	114	164	100	125
Ameryka Płn. i Środk.	1 530	1 304	1 372	1 581	1703	1 607	1 829
Ameryka Południowa	46	48	31	41	56	42	38
Oceania	162	111	105	110	140	134	149
nieustalony kraj	4	45	74	1	3	3	3
Emigracja							
Ogółem	26 999	23 368	24 532	20 813	18 877	22 242	46 936
Europa	22 914	19 476	20 485	17 294	15 547	18 416	41 221
w tym UE (15 krajów)	22 636	19 192	20 196	17 055	15 292	18 047	40 446
w tym:							
Niemcy	20 472	16 900	17 806	15 013	12 646	12 317	14 950
Wielka Brytania	189	208	254	282	543	3 072	17 996
w tym UE (25 krajów)	x	x	x	x	15 354	18 128	40 622
Azja	43	35	40	26	39	46	115
Afryka	38	48	39	17	21	46	94
Ameryka Płn. i Środk.	3 798	3 539	3 699	3 276	3 074	3 460	5 067
Ameryka Południowa	12	19	9	13	7	18	20
Oceania	193	250	204	179	184	244	413
nieustalony kraj	1	1	56	8	5	12	6

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2007, s. 447.

Główny strumień emigracji prowadzi również do krajów europejskich (zwłaszcza do Niemiec i Wielkiej Brytanii) oraz do Ameryki Północnej i Środkowej, w tym przede wszystkim do Stanów Zjednoczonych (3951 osób w 2006 r.) i Kanady (1097 osób). O wyborze Niemiec i Stanów Zjednoczonych decydowały przede wszystkim powiązania rodzinne. Wielka Brytania zachęcała imigran-

tów z Polski otwarciem rynku pracy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej. Godzi się podkreślić, że w 2006 r. Niemcy jako dotychczas główny kraj docelowy polskich emigrantów utraciły dominującą pozycję na rzecz Wielkiej Brytanii. Zresztą warto tu zaznaczyć (co podkreślają niektórzy autorzy), iż rok 2006 był pod tym względem zdecydowanie odmienny od wielu wcześniejszych lat⁷.

W statystykach odnotowano najwyższą od 1959 r. imigrację i najwyższą od 1958 r. emigrację (sięgającą prawie 47 tys. osób!). Ciekawostką jest również to, że właśnie w 2006 r. na czwartą pozycję (po Wielkiej Brytanii, Niemczech i Stanach Zjednoczonych) wysunęła się Irlandia (2307 osób), wyprzedzając Kanadę, która dotychczas była jednym z tradycyjnych kierunków polskich emigrantów. Te cztery kraje, tj. Wielka Brytania, Niemcy, Stany Zjednoczone oraz Irlandia, przyjęły w 2006 r. ponad 83% polskich emigrantów.

Spośród pozostałych krajów, które przyjęły na stałe emigrantów z Polski, można wymienić: Niderlandy (925 osób), Włochy (891), Austrię (853), Hiszpanię (625), Szwecję (595), Francję (579), Australię (369) i Belgię (307 osób).

Ogólne salda migracji

Na ogólne zmiany stanu i gęstości zaludnienia danego terytorium oraz różnicowanie się struktur ludności istotny wpływ wywierają migracje wewnętrzne i zagraniczne rozpatrywane łącznie. Podstawowe znacznie mają tu migracje netto, czyli salda ogólne (łączne) oraz syntetyczne mierniki, jakimi są wskaźniki efektywności.

Z danych tabeli 8 wynika, iż efektywność migracji wewnętrznych w miastach odegrała pozytywną rolę jedynie w 1999 r. W następnych latach widzimy już tylko wskaźniki ze znakiem ujemnym. Taki znak mają również mierniki charakteryzujące migracje zagraniczne.

Zagraniczny ruch wędrowniczy odgrywa też negatywną rolę w odniesieniu do obszarów wiejskich. Natomiast migracje wewnętrzne skutkują odwrotnie, o czym świadczą dodatnie znaki obliczonych wskaźników. Zauważamy jednak, iż nie równoważą one negatywnych rozmiarów migracji zagranicznych.

---

⁷ B. Sakson, *Migracje zagraniczne. W: Sytuacja demograficzna Polski...*, s. 130.

Tabela 8

Wskaźnik efektywności migracji w procentach

Lata	Ogółem		Miasta		Wieś	
	zagranicznych ^a	wewnętrznych ^b	zagranicznych ^a	wewnętrznych ^b	zagranicznych ^a	wewnętrznych ^b
1999	-48,2	x	-53,5	1,3	-25,1	-1,3
2000	-57,3	x	-61,4	-2,1	-43,1	+2,3
2001	-55,8	x	-59,0	-3,4	-45,8	+3,4
2002	-57,7	x	-61,1	-8,7	-47,0	+8,7
2003	-49,6	x	-52,3	-13,2	-41,1	+13,2
2004	-33,1	x	-34,6	-17,7	-28,9	+17,7
2005	-40,7	x	-44,1	-14,3	-30,7	+14,3
2006	-62,6	x	-62,4	-13,6	-63,2	+13,6

^a Efektywność migracji zagranicznych to relacja salda migracji zagranicznych do sumy przyjazdów i wyjazdów za granicę na pobyt stały.

^b Efektywność migracji wewnętrznych to stosunek salda przemieszczeń pomiędzy wsią i miastem do sumy migracji ze wsi do miast i z miast na wieś.

Źródło: „Rocznik Demograficzny” 2000, s. LVIII–LIX; tamże, 2001, s. LVIII–LXIII; tamże, 2002, s. LVIII–LXIII; tamże, 2004, s. 52–57; tamże, 2005, s. 54–59; tamże, 2006, s. 54–59; tamże, 2007, s. 54–59.

Wskaźniki efektywności zamieszczone w tabeli 8 dają jedynie ogólną orientację co do roli migracji wewnętrznych i zagranicznych w przyroście rzeczywistym ludności Polski. Aby uzyskać pełniejszy obraz, uwzględniający również poszczególne województwa, w tym miasta i wsie, opracowano dodatkowo tabelę 9, zawierającą łączne salda migracji wewnętrznych i zagranicznych, wyrażone w liczbach bezwzględnych oraz w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców. Jest to swoiste podsumowanie końcowych rezultatów przemieszczeń ludności w Polsce na pobyt stały w całym okresie objętym badaniem.

Wymowa liczb zawartych w tabeli 9 jest jednoznaczna. Na skutek migracji zagranicznych Polska utraciła w latach 1999–2006 łącznie ponad 470,5 tys. ludności. Na przemieszczeniach międzypaństwowych zyskały jedynie województwa: mazowieckie (97,2 tys.) małopolskie (20,6 tys.), wielkopolskie (14,9 tys.) i pomorskie (6,1 tys.). Wszystkie pozostałe województwa wykazały ujemne salda migracyjne. Stosunkowo najniższe ubytki migracyjne poniosły

województwa: lubuskie (-6,3 tys.) i zachodniopomorskie (-10,3 tys. osób), natomiast relatywnie największe straty w stanie zaludnienia wykazują województwa: śląskie (-79,2 tys.), lubelskie (-34,4 tys.) i opolskie (-26,5 tys. osób).

Duże zróżnicowania ogólnych sald migracyjnych obserwujemy również, uwzględniając podział na miasto i wieś. W przypadku miast migracje netto ze znakiem dodatnim widzimy tylko w województwie mazowieckim. Ten region w wyniku terytorialnej mobilności uzyskał +64,8 tys. ludności. Miasta pozostałych województw utraciły wskutek ruchu wędrownego od -3,4 tys. w województwie podlaskim i -10,5 tys. w warmińsko-mazurskim aż do -100,8 tys. w województwie śląskim. Sto tysięcy ludności to jedno duże miasto. Miasta niektórych województw początkowo uzyskiwały salda dodatnie (kujawsko-pomorskie, lubelskie, podlaskie, pomorskie, wielkopolskie), lecz późniejsze ubytki były tak duże, iż ostatecznie sumaryczne migracje netto wykazały znak ujemny.

Łącznie w kraju obszary wiejskie uzyskały bilans dodatni. Przyrost migracyjny we wszystkich latach badanego okresu notowano w takich województwach, jak dolnośląskie, małopolskie, mazowieckie, pomorskie, śląskie i wielkopolskie. Zdecydowanie emigracyjny charakter miały obszary wiejskie w województwach: opolskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim. Ekstremalne wielkości salda na wsi stwierdzamy w województwach: małopolskim (-30,2 tys.) i warmińsko-mazurskim (-12,9 tys. osób).

Ze względu na zróżnicowany poziom zaludnienia poszczególnych województw porównywanie liczb bezwzględnych nie daje właściwego poglądu na rolę migracji w przyroście rzeczywistym ludności. Cytowany już Andrzej Gałązka obliczył też ogólne średnioroczne salda migracji dla pięciolecia 2002–2006 w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców. To bardzo przydatne ustalenia, które warto tu wykorzystać.

Wynika z nich, że najwyższe saldo dodatnie w tym okresie uzyskało województwo mazowieckie (2,84). Poza tym dodatni wynik uzyskały jeszcze tylko dwa województwa: małopolskie (0,50) i wielkopolskie (0,52). Są to regiony mające na swoich obszarach najdynamiczniej rozwijające się aglomeracje miejskie. Ośrodki tych regionów pełnią funkcje metropolitalne. Sprzyjają one napływowi ludności.

Tabela 9

Ogólne salda migracji według województw

Województwa	Ogólne salda migracji w liczbach										Ogólne salda migracji na tysiąc mieszkańców ^a									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006				
Polisa	-14 011	-19 668	-16 743	-17 945	-13 765	-9 427	-12 878	-36 134	-0,4	-0,5	-0,4	-0,5	-0,4	-0,2	-0,3	-0,9				
Dolnośląskie	-1 463	-1 971	-1 015	-2 102	-2 257	-1 406	-1 849	-3 626	-0,5	-1	-0,3	-0,7	-0,8	-0,5	-0,6	-1,3				
Kujawsko-pomorskie	-821	-1 068	-1 426	-1 521	-1 363	-1 351	-2 080	-3 587	-0,4	-0,5	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-1	-1,7				
Lubelskie	-3 119	-3 082	-3 742	-3 916	-4 570	-4 460	-4 901	-6 593	-1,4	-1,4	-1,7	-1,8	-2,1	-2	-2,2	-3				
Lubuskie	-406	-579	-1 055	-996	-619	-393	-646	-1 594	-0,4	-0,6	-1	-1	-0,6	-0,4	-0,6	-1,6				
Łódzkie	-1 324	-1 295	-1 499	-1 606	-1 088	-1 508	-1 765	-2 909	-0,5	-0,5	-0,6	-0,6	-0,4	-0,6	-0,7	-1,1				
Małopolskie	1 660	2 044	2 587	3 099	3 552	3 204	3 183	1 292	0,5	0,6	0,8	1	1,1	1	1	0,4				
Mazowieckie	7 040	9 122	10 170	12 441	13 785	14 158	15 085	15 445	1,4	1,8	2	2,4	2,7	2,8	2,9	3				
Opolskie	-2 183	-3 732	-3 765	-4 618	-4 235	-3 397	-3 245	-4 798	-2	-3,4	-3,5	-4,3	-4	-3,2	-3	-4,6				
Podkarpackie	-1 579	-1 980	-2 284	-3 007	-2 478	-2 158	-2 385	-3 990	-0,7	-0,9	-1,1	-1,4	-1,2	-1	-1,1	-1,9				
Podlaskie	-974	-1 592	-1 464	-1 803	-1 894	-1 655	-1 943	-2 838	-0,8	-1,3	-1,2	-1,5	-1,6	-1,4	-1,6	-2,4				
Pomorskie	1 128	418	851	682	1 012	1 916	1 073	-881	0,5	0,2	0,4	0,3	0,5	0,9	0,5	-0,4				
Śląskie	-8 164	-12 209	-10 147	-9 809	-9 419	-8 592	-8 698	-12 189	-1,7	-2,5	-2,1	-2,1	-2	-1,8	-1,9	-2,6				
Świętokrzyskie	-2 378	-2 116	-2 402	-2 459	-2 536	-2 283	-2 249	-3 483	-1,8	-1,6	-1,8	-1,9	-1,9	-1,8	-1,7	-2,7				
Warmińsko-mazurskie	-2 347	-2 461	-2 772	-3 030	-2 183	-2 518	-3 098	-5 055	-1,6	-1,7	-1,9	-2,1	-1,5	-1,8	-2,2	-3,5				
Wielkopolskie	1 728	1 444	2 248	2 051	2 104	2 453	2 301	527	0,5	0,4	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,2				
Zachodniopomorskie	-799	-610	-1 048	-1 352	-1 576	-1 392	-1 723	-1 802	-0,5	-0,4	-0,6	-0,8	-0,9	-0,8	-1	-1,1				

Tabela 9 (cd.)

Województwa	Ogólne saldo migracji w liczbach										Ogólne saldo migracji na tysiąc mieszkańców ^a									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006				
Miasta	-9 871	-20 571	-19960	-32 042	-41 180	-48794	-43 077	-61 269	-0,4	-0,9	-0,9	-1,4	-1,8	-2,1	-1,8	-2,6				
Dolnośląskie	-2 906	-3 254	-2252	-4 289	-5 153	-5084	-4 371	-6 951	-1,4	-1,5	-1,1	-2,1	-2,5	-2,5	-2,1	-3,4				
Kujawsko-pomorskie	821	-787	-1822	-2 521	-3 174	-4444	-4 412	-5 660	0,6	-0,6	-1,4	-2	-2,5	-3,5	-3,5	-4,5				
Lubelskie	163	-741	-1833	-2 657	-3 552	-4602	-4 635	-5 568	0,2	-0,7	-1,7	-2,6	-3,5	-4,5	-4,6	-5,5				
Lubuskie	-363	-842	-1273	-1 442	-1 261	-1860	-1 589	-2 064	-0,5	-1,3	-1,9	-2,2	-1,9	-2,9	-2,5	-3,2				
Łódzkie	-401	-1 130	-1327	-2 191	-2 787	-4039	-3 754	-4 749	-0,2	-0,7	-0,8	-1,3	-1,7	-2,4	-2,3	-2,9				
Małopolskie	-1 465	-623	322	-618	-1 550	-1789	-943	-2 937	-0,9	-0,4	0,2	-0,4	-1	-1,1	-0,6	-1,8				
Mazowieckie	6 884	7 079	7950	8 637	8 442	7473	9 243	9 090	2,1	2,2	2,5	2,6	2,6	2,3	2,8	2,7				
Opolskie	-1 804	-2 224	-2560	-3 317	-3 219	-2694	-2 575	-3 445	-3,2	-3,9	-4,5	-5,9	-5,8	-4,9	-4,6	-6,3				
Podkarpackie	-1 148	-1 649	-2474	-3 089	-3 654	-3556	-3 380	-3 835	-1,3	-1,9	-2,8	-3,6	-4,3	-4,2	-4	-4,5				
Podlaskie	1 595	651	405	-188	-975	-1396	-1 568	-1 942	2,3	0,9	0,6	-0,3	-1,4	-2	-2,2	-2,7				
Pomorskie	122	-544	-197	-1 120	-2 083	-2374	-1 946	-3 951	0,1	-0,4	-0,1	-0,8	-1,4	-1,6	-1,3	-2,7				
Śląskie	-11 026	-14 167	-11713	-12 122	-12 639	-12206	-11 962	-15 008	-2,9	-3,7	-3,1	-3,2	-3,4	-3,3	-3,2	-4,1				
Świętokrzyskie	-1 259	-1 482	-1735	-2 655	-3 036	-3323	-2 793	-3 513	-2,1	-2,4	-2,8	-4,4	-5,1	-5,6	-4,8	-6				
Warmińsko-mazurskie	-57	-472	-444	-1 228	-1 160	-1994	-2 069	-3 111	-0,1	-0,5	-0,5	-1,4	-1,4	-2,3	-2,4	-3,7				
Wielkopolskie	1 316	141	243	-1 289	-2 633	-3494	-3 763	-5 084	0,7	0,1	0,1	-0,7	-1,4	-1,8	-2	-2,7				
Zachodniopomorskie	-343	-527	-1270	-1 954	-2 746	-3367	-2 620	-2 541	-0,3	-0,4	-1,1	-1,7	-2,3	-2,9	-2,2	-2,2				

Tabela 9 (cd.)

Województwa	Ogólne saldo migracji w liczbach										Ogólne saldo migracji na tysiąc mieszkańców ^a									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006				
Wielkopolskie	-4140	903	3217	14 097	27 415	39 367	30 199	25 135	-0,3	0,1	0,2	1	1,9	2,7	2	1,7				
Dolnośląskie	1443	1283	1237	2 187	2 896	3 678	2 522	3 325	1,7	1,5	1,5	2,6	3,5	4,4	3	4				
Kujawsko-pomorskie	-1642	-281	396	1 000	1 811	3 093	2 332	2 073	-2	-0,3	0,5	1,3	2,3	3,9	2,9	2,6				
Lubelskie	-3282	-2341	-1909	-1 259	-1 018	142	-266	-1 025	-2,7	-1,9	-1,6	-1,1	-0,9	0,1	-0,2	-0,9				
Lubuskie	-43	263	218	446	642	1 467	943	470	-0,1	0,7	0,6	1,2	1,8	4,1	2,6	1,3				
Łódzkie	-923	-165	-172	585	1 699	2 531	1 989	1 840	-1	-0,2	-0,2	0,6	1,8	2,8	2,2	2				
Małopolskie	3125	2667	2265	3 717	5 102	4 993	4 126	4 229	1,9	1,7	1,4	2,3	3,1	3	2,5	2,6				
Mazowieckie	156	2043	2220	3 804	5 343	6 685	5 842	6 355	0,1	1,1	1,2	2,1	2,9	3,7	3,2	3,5				
Opolskie	-379	-1508	-1205	-1 301	-1 016	-703	-670	-1 353	-0,7	-2,9	-2,3	-2,6	-2	-1,4	-1,3	-2,7				
Podkarpackie	-431	-331	190	82	1 176	1 398	995	-155	-0,3	-0,3	0,1	0,1	0,9	1,1	0,8	-0,1				
Podlaskie	-2569	-2243	-1869	-1 615	-919	-259	-375	-896	-5	-4,4	-3,6	-3,2	-1,8	-0,5	-0,8	-1,8				
Pomorskie	1006	962	1048	1 802	3 095	4 290	3 019	3 070	1,5	1,4	1,5	2,6	4,4	6	4,2	4,2				
Śląskie	2862	1958	1566	2 313	3 220	3 614	3 264	2 819	2,9	2	1,6	2,3	3,2	3,6	3,3	2,8				
Świętokrzyskie	-1119	-634	-667	196	500	1 040	544	30	-1,5	-0,9	-0,9	0,3	0,7	1,5	0,8	0				
Warmińsko-mazurskie	-2290	-1989	-2328	-1 802	-1 023	-524	-1 029	-1 944	-3,9	-3,3	-3,4	-3,1	-1,8	-0,9	-1,8	-3,4				
Wielkopolskie	412	1303	2005	3 340	4 737	5 947	6 064	5 611	0,3	0,9	1,4	2,3	3,3	4,1	4,2	3,8				
Zachodniopomorskie	-456	-83	222	602	1 170	1 975	897	739	-0,9	-0,2	0,4	1,1	2,2	3,8	1,7	1,4				

^a zameldowanej na pobyt stały.

Źródło: „Rocznik Demograficzny” GUS, Warszawa 2000, s. XLII–XLIII; tamże, 2001, s. XLII–XLIII; tamże, 2002, s. XLII–XLIII; tamże, 2003, s. XXXVI–XXXVII; tamże, 2004, s. 36–37; tamże, 2005, s. 38–39; tamże, 2006, s. 38–39; tamże, 2007, s. 38–39.

Wszystkie pozostałe województwa wykazały ujemne salda łączne, przy średniej krajowej wynoszącej $-0,75\%$. Rekordowo wysoki ubytek migracyjny charakteryzuje województwo opolskie $(-6,35)$. Wysokie współczynniki, bo przekraczające dwie lub trzy osoby na każdy tysiąc mieszkańców, cechują też województwa: śląskie $(-3,15)$, warmińsko-mazurskie $(-2,63)$, lubelskie $(-2,23)$ i świętokrzyskie $(-2,04)$. Więcej niż minus jeden promil wykazały następujące województwa: podlaskie $(-1,83)$, podkarpackie $(-1,46)$, kujawsko-pomorskie $(-1,11)$, zachodniopomorskie $(-1,11)$ i dolnośląskie $(-1,05)$, a w trzech dostrzegamy salda poniżej minus jeden; są to: lubuskie $(-0,96)$, łódzkie $(-0,73)$ i pomorskie $(-0,01)$.

Porównując średnioroczne wartości poziomu miernika z lat 2002–2006 ze współczynnikami z 2005 i 2006 r., stwierdzamy postępujące pogarszanie się ogólnego salda migracji. Oznacza to, iż ruch wędrowski odgrywa coraz bardziej negatywną rolę w rozwoju liczebnym ludności kraju. Na niekorzystnym poziomie kształtuje się również przyrost naturalny. Nic więc dziwnego, że ogólny stan populacji maleje.

Analiza bezwzględnych i względnych rozmiarów migracji wewnętrznych i zagranicznych jest wielce przydatna do oceny zmian sytuacji demograficznej zarówno w kraju, jak i regionach. Jest to szczególnie ważne w okresie burzliwych przemian społeczno-gospodarczych. Rozmieszczenie potencjałów gospodarczego i demograficznego, kształtowanych podczas przeszło czterdziestoletniego funkcjonowania gospodarki centralnie administrowanej, nie odpowiada współczesnym wymogom. Musiało więc dojść do uruchomienia procesów dostosowawczych w tym zakresie. Mechanizmy gospodarki rynkowej wyzwalały silne procesy polaryzacji rozwoju. W Polsce, począwszy od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, przemiany te są dodatkowo wzmacniane realizacją programu restrukturyzacji i modernizacji gospodarki. Wraz z tymi zjawiskami występują procesy, które pojawiły się w wyniku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Chodzi tu nie tylko o otwarcie rynków pracy przez większość krajów UE, lecz także o większe inwestycje realizowane w kraju z udziałem kapitału zagranicznego. Wszystko to wpływa modyfikująco na dotychczasowe kierunki i nasilenie migracji. W takich uwarunkowaniach ruch wędrowski ludności oznacza proces dostosowawczy potencjału demograficznego do potencjału gospodarczego.

Znając ogólne rezultaty przestrzennej mobilności mieszkańców poszczególnych regionów w dłuższym przedziale czasowym (2002–2006), w tym zwłaszcza przemieszczeń międzywojewódzkich i zagranicznych, podjęto tu próbę dokonania odpowiedniej typologii województw oraz wydzielenia większych obszarów napływu i odpływu ludności.

Kazimierz Dziewoński, analizując swego czasu strukturę przestrzenną wędrówek międzywojewódzkich, wyodrębnił trzy następujące grupy województw: ośrodki (obszary) napływu, obszary o względnym zrównoważeniu napływu i odpływu oraz obszary charakteryzujące się odpływem ludności⁸. Za regiony o względnym zrównoważeniu napływu i odpływu autor ten uznał województwa, w których salda migracji stałych w ciągu roku ukształtowały się poniżej jednej osoby na tysiąc mieszkańców. Nawiązując do klasyfikacji dokonanej przez Dziewońskiego, podjęto tu próbę wyodrębnienia analogicznych trzech grup jednostek podziału terytorialnego, przy czym do województw grupy środkowej (zrównoważenia napływu i odpływu) zakwalifikowano te spośród całego ich zbioru, które uzyskały wynik równy lub większy albo mniejszy od jednej osoby (+/- jedna osoba) na tysiąc mieszkańców.

Zaprezentowane wyżej ogólne salda migracji w układzie regionalnym pozwalają na zaliczenie:

- województw: mazowieckiego i małopolskiego – do obszarów napływowych;
- województw: wielkopolskiego, pomorskiego, łódzkiego i lubuskiego – do obszarów o względnym zrównoważeniu napływu i odpływu;
- pozostałych województw, tj.: dolnośląskiego, zachodniopomorskiego, kujawsko-pomorskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego, lubelskiego, warmińsko-mazurskiego, śląskiego i opolskiego – do typowych obszarów o charakterze odpływowym.

Migracje ludności przynajmniej w określonym zakresie powinny być sterowane. Od polityki gospodarczej i ludnościowej państwa, a także od aktywności i działań podejmowanych przez władze wojewódzkie będzie zależało, czy przedstawiony wyżej charakter i układ regionalny zostanie utrwalony, czy też nastąpią zmiany w określonym kierunku.

---

⁸ K. Dziewoński, *Przestrzenne zróżnicowanie migracji w Polsce*. W: *Narodowy Spis Powszechny 1978 jako źródło informacji o imigracjach*. Warszawa 1979, s. 68–69.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzona w opracowaniu analiza migracji wewnętrznych i zagranicznych, ich nasilenia, podstawowych kierunków i zasięgów terytorialnych, potwierdziła postawioną we wstępie tezę, iż w istotnym stopniu wpływają one m.in. na ogólną dynamikę przemian demograficznych, zmiany w przestrzennym i środowiskowym (miasto – wieś) rozmieszczeniu ludności. Są one reakcją na zachodzące procesy ekonomiczne i społeczno-polityczne lub konkretne działania na określonym terytorium. Mieszkańcy poszczególnych miejscowości i regionów podlegają z jednej strony pewnym czynnikom „wypychającym” (*push factors*), zachęcającym lub nawet zmuszającym pewnie subpopulacje do opuszczenia danej miejscowości lub większych obszarów, a z drugiej – siłom przyciągającym (*pull factors*), mniej lub bardziej atrakcyjnym dla potencjalnych migrantów.

Ani warunki życia i pracy, ani obie grupy sił (czynników) nie są rozmieszczone równomiernie, co prowadzi do przestrzennego zróżnicowania rozmaitych zjawisk i procesów. Mieszkańcy określonych terytoriów inicjują i kreują pewne działania, wartości i zmiany w swoim otoczeniu, a jednocześnie ulegają oddziaływaniom z zewnątrz. Wszystko to sprawia, że jedne regiony czy kraje przyciągają, a co najmniej są w stanie zatrzymać istniejący potencjał demograficzny, inne zaś podlegają stagnacji lub nawet regresowi, co w skrajnych sytuacjach prowadzi wręcz do ich wyludnienia. Na tej podstawie wyodrębniono wspomniane wyżej trzy grupy województw.

Znajomość procesów migracyjnych, ich różnorodnych uwarunkowań i następstw, ułatwia podejmowanie niezbędnych decyzji w odniesieniu do obszarów względnie przeludnionych lub o niewykorzystanej pojemności demograficznej, o pewnym nadmiarze lub niedoborze rąk do pracy. Takie działania są konieczne przynajmniej w odniesieniu do trzech, naszym zdaniem, kwestii podstawowych.

Pierwszą stanowi potrzeba podjęcia określonych działań zmierzających do ograniczenia nadmiernej emigracji, zwłaszcza różnych grup specjalistów o wysokich kwalifikacjach ogólnych i zawodowych.

Drugi poważny problem to konieczność wypracowania odpowiedniej polityki migracyjnej oraz zasad sterowania ruchem wędrowną ludności, określenia instrumentów i środków jej realizacji.

Trzecią sprawą wymagającą wyjaśnienia jest konieczność doskonalenia ewidencji przestrzennych przemieszczeń ludności. Dotyczy to nie tylko nieuchwytnych migracji zagranicznych, ale i nierejestrowanych zmian miejsca

zamieszkania dużych grup ludności wewnątrz kraju – przy czym nie chodzi o jakiegokolwiek zaostrzenia rygoru meldunkowego, lecz o stworzenie skuteczniejszego systemu, który dawałby orientację o skali i kierunkach przemieszczeń. Takie rozeznanie stwarzałoby możliwość podejmowania określonych działań i decyzji na różnych szczeblach zarządzania.

Literatura

- Dziewoński K., *Przestrzenne zróżnicowanie migracji w Polsce*. W: *Narodowy Spis Powszechny 1978 jako źródło informacji o migracjach*. GUS. Warszawa 1979.
- Eberhardt P., Regiony wyludniające się w Polsce, „Prace IGiPŻ PAN”, nr 114, Warszawa 1989.
- Gałązka A., *Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce w 2006 r. na tle przemian okresu 2002–2006*. W: *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2006–2007*. RRL. Warszawa 2007.
- Gawryszewski A., *Zmiany w rozmieszczeniu, ruchu naturalnym, migracjach i strukturach ludności Polski, 1918–2005*. „Przegląd Geograficzny” z. 3–4, Warszawa 2007.
- „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2007. GUS. Warszawa.
- „Rocznik Demograficzny” 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007. GUS. Warszawa.
- Sakson B., *Migracje zagraniczne*. W: *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2006–2007*. RRL. Warszawa 2007.
- Zdrojewski E.Z., *Migracje wewnętrzne w Polsce na przełomie XX i XXI w.* W: Z. Strzelecki (red.), *Procesy demograficzne u progu XXI w. Polska a Europa*. RRL. Warszawa 2003.
- Zdrojewski E.Z., *Przemiany ludnościowe w byłych i obecnych województwach nadmorskich Polski*. „Biuletyn Informacyjny PTD” 2001, nr 22/B. Warszawa.
- Zdrojewski E.Z., *Przemiany ludnościowe w województwach nadmorskich Polski*. „Rocznik Socjologii Morskiej” 16 (2004). PAN, Oddział w Gdańsku.
- Zdrojewski E.Z., *Regiony o charakterze napływowym i odpływowym w Polsce*. W: D. Szymańska (red.), *Procesy i formy ruchliwości przestrzennej ludności w okresie przemian ustrojowych*. UMK. Toruń 2000.
- Zdrojewski E.Z., *Wpływ migracji definitywnych na przyrost rzeczywisty i zmiany struktur ludności w Polsce w latach 1975–1996*. PK. Koszalin 2000.